

Vargyasi Daniel Péter főgondnok és családja.*

Szenvedésben voltunk, de az Isten annyira megerősített, hogy még hitünkben, reménységünkben meg nem fogyatkoztunk. — Almási Mihály püspök 1716. ápril. 2. az unitárius közönséghez.

A jóltevők emlékére szentelt ezen szép ünnepén az a nehéz feladat jutott nekem, hogy, a kétszáz évvel ezelőtt lezajlott idők nehéz és válságos eseményei között élt, Danielek hősiességét munkásságát ismertessem. Feladatomat nemcsak az elmúlt idő nagy távolsága, nemcsak az események felderítésére szükséges adatok hiányossága, hanem, főleg, az teszi nagyon nehézé, hogy az akkori politikai és egyházi viszonyok annyira különböztek a jeleniektől, hogy alig lehet azokba beleképzelni magunkat, és még nehezebb megóvni híggadságunkat. A helyzet tisztázása és a feladat megkönnyítése érdekében tájékozódjunk.

Apafi Mihály névleg Erdély fejedelme, de a nemzeti fejedelemség meg van szűnve. Erdélyben a fejedelem helyét az ifjú Gr. Bánffy György kormányzó (Gubernator) foglalja el, a ki nem nagy talentum, de jó igyekezetű ember. A kormányzó esküvel fogadta, hogy Erdély törvényeit épségben megtartja és meg tartatja, úgy a kormányzóval (Gubernium), melynek elnöke volt, mint a főtörvényszékkel, a mely igazság szolgáltatásra volt elhíva. E szerint a régi Erdélynek biztosítva volt az eddig élvezett alkotmányos rendszer. Ez volt lényege a Leopoldi diplomának, melyet I. Leopold 1691-ben december 31-én bocsátott ki.

A diploma I. pontja az erdélyi három nemzet és négy vallás eddigi törvényes jogát biztosította, de azzal a r. katolikusok nem voltak megelégedve. Ők Magyarországon hozzá voltak szokva a supprematiahoz a hercegprimás és számos püspök mellett, kiknek, nemcsak a törvényhozásban volt öröklött joguk, hanem a kezükön levő nagy vagyonnal oly tekintélyük, a mellyel nem ért fel semmi nemű polgári hatalom.

Erdélyben egészen mások voltak az állapotok. Itt a r. kath. püspökséget az 1556. évi országgyűlés beszüntette és azóta csak püspöki helyettesek intézték az egyház ügyeit. A püspöki vagyon

* Felolvasatott kolozsvári főiskolánk húlaünnepélyén, mely a jóltevők emlékére máj. 29-én tartatott.

jövedelme az országos szükségekre le volt foglalva. A helyzetet változtatni eddig nem lehetett, miután a fejedelmek, hármat kivéve, nem voltak katolikusok, most segíteni kell, mert nemcsak az uralkodó ház, hanem a kormányzó is katolikus és arra nemis lehetett gondolni, hogy ez az állapot megváltozzék. A főkormányzók a három nemzet és a négy vallás szemelött tartásával állították be, de a főhivatalokat katolikusok foglalták el, a szászok a nemzeti előnyök érdekében velük tartottak, s így a többség biztosítva volt. Ezzel elő volt készítve a talaj a katolikus reactora, a mely azonnal kezdetét vett. A diploma kihirdetését követő évben a katolikusok egy hat pontból álló követeléssel lépnek föl. Kívánják a diploma 1 ső pontja revideálását, a r. kath. püspökség helyre állítását, a lefoglalt egyházi javak vissza adását; a felekezet egyházi és világi követői egyenlő jogát; a hivatalokban egyenlő részesülését; ott a hol több templom van azoknak a katolikusokkal megosztását és a jezsuiták visszahelyezését. A tárgyalás és vitatkozás csak akkor vezetett némi nyugalomra, mikor Kolozsvárt az unitáriusok átadták az óvári főiskolát, a reformátusok az óvári templomot.

Itt nem volt vége, mert a katolikusok azzal az újabb követelésse léptek föl, hogy a piaci Szent-Mihály templomot adják át nekik az unitáriusok. Oly merésznek tetszett ez a követelés, hogy a protestans követek a tárgyalást félbe szakították migsem, hosszas harc után. 1693-ban pótdiplomát adott ki, melyben a status-quo fenntartása ígértetett. Mind ez a belső béke érdekében történt, mert a törökök ismét fenyegették az országot, de a béke legkevésbé lön biztosítva, miután a katolikusoknak titokban megígértetett a piaci templom átadása és a kormányzéknel üresedésbe jövő protestans helyeknek katolikusokkal betöltése. Ugyanakkor fölállított az udvari Cancellária, mely a törvényes alapon álló másik két intézmény hatáskörét sokszor átlépte, a kormányzésekétől sok jogot át vett magának.

A reactio diadala csak akkor volt biztosítva, mikor I. Leopold a jezsuitákat nyilvánosan beszállította Kolozsvárra, Fehérvárra és több más városba, mert ezután már önként következett a püspökség beállítására is. 1715-ben ez is tényleg kimondatott, és 1716. február 19-én Mártonfi György esztergomi kanonok ünnepélyesen beiktattattott a reformátusoktól elvett templomban Gyula-Fehérvárt. Ez a lépés is az ország törvényeinek erőszakos áthágása volt és a reformátusok, de főleg az unitáriusok jogainak megcsonkítását, vagyonainak elvételét vonta maga után.

Mártonfi püspök felruházta minden elképzelhető hatalommal. Titkos tanácsossá, a kormányzék tagjává, a kormányzó helyettesévé tétetett oly jogkörrel, hogy a kormányzó jelen nem létében ő elnököl. Ez a jog a beállott versengés következtében annyiban módosult, hogy a püspöktől az elnöklési jog megvonatott.¹

Ezekhez a határtalan előnyökhöz vegyük hozzá a püspök apostoli buzgóságát; vegyük hozzá hogy a katonai főhadparancsnok

¹ V. ö. Szilágyi Ferencz. „Tanulmányok“ 11. 12. l.

Steinville, a ki a püspöki beiktatás díszének emelésére is kivonult volt, egész seregével rendelkezésre állott a püspöknek, éppen mint a jezsuiták a kik a hadi fogásokhoz szintén értettek; ne feledjük, hogy e katolikus vezetőknek bevallott céljuk volt a protestánsok és főleg az unitáriusok kiirtása és ekkor elképzelhetjük milyen volt a helyzete az unitárius egyháznak, melynek megsemmisítésére jogcímül 1744-ben egy buzgó térítő azt is felhozta Mária Terézia királyné előtt, hogy más országban sehol sincsen hitsorsosuk, Erdélyben pedig a fő és nemesi osztály egészen elhagyta.

Az utóbbi állítás nem felelt meg a valóságnak, mert még mindig több előkelő nemes család tartozott az unitáriusokhoz, de mind a mellett az újabb terv is sikerült, mert 1716-ban Kolozsvárt az unitáriusoktól erőszakkal elvették a piaczi nagy templomot, a János Zsigmond építette kisebb templomot, a nyomdát, mely a templomban volt elhelyezve, és az adományleveleket, okiratokat, órát, harangokat és minden hozzá tartozókat.

Ezután következett a templomhoz tartozó összes ingatlanok elvétele, majd 1718-ban a főiskola, tanári és papi lak s minden azokhoz tartozó fekvőségek elfoglalása itt Kolozsvárt és számos más unitárius egyházban a vidéken. E szomorú jelenség megvilágítását a jelen ünnepélyes pillanathban mellőzöm, mert ha megemlítem, hogy a főiskolát az unitáriusok csak alig tíz éve építették, hogy a templomot kétszeri leégés után hazai és külföldi segíélyből újra építették, valamint azt, hogy ugy az ingók, mint az ingatlanok legnagyobb része kegyes adomány vagy alapítvány volt, elég világosan fog állani előttünk hit elődeinknek, a kolozsvári főiskolának és egyháznak kétségbeesetten szomorú helyzete.¹ Ha joga volt Jeremiás prófétának Jeruzsálem romjai felett sírni, a vagyonuktól megfosztott, testileg lelkileg elgyötört unitáriusok ugyan sirhattak, de püspökjük Almási Mihály ekkor is így szól: „A minden irgalmasságnak és vigasztalásoknak Istene minden szomorúságunkban vigasztaljon, hogy vigasztalhassuk a szomorúságba esteket, azzal a vigasztalással mellyel minket Isten vigasztal.”²

A csapások oly rohamosan követték egymást, hogy az unitáriusok alig egy pár év leforgása alatt arra ébredtek föl, hogy Kolozsvárt hol 140 év alatt minden az ók jogos tulajdonuk volt, ott hol volt főiskolájuk, templomuk és nagy kiterjedésű birtokaik, quarta joguk a mi 4—5000 frt. évi jövedelemmel ért föl, most nincsen hol imádkozzanak és tanulóikból annyi tíz a hány száz volt a főiskolában most egy kis házban, itt e régi épület nyugati sarkán gyült össze mint menedék helyre. Minden meg volt semmisülve a mit a rozsda és a moly megemészthetett s a lopók ellophattak, csupán az a kincs nem, a melyre ezeknek a hatalma ki nem terjedett: a lélek a mely megelevenít, a szeretet mely csodákat mivel.

¹ Lásd a részletes leírást Szakál szemtanu és Fosztó Uzoni után közölve Kolozsvár tört. III. 174. s. köv. e.

² Almási levele. Unitárius Közlöny 6. köt. 28.

Kolozsvárt volt egy néhány jeles férfi, kik a megmentés munkáját azonnal kezökbe vették. Itt kezdődik, csaknem hősie és önfeláldozó szerepe a vargyasi Daniel család több tagjának, kiválóan pedig Daniel Ferencznek és Daniel Péternek.

A Daniel család családfája a 14-ik százig állítható össze, de kétségtelen, hogy azt megelőzőleg is fontos szerepet vittek egyes tagjai. Az unitárius egyháznak kezdettétől fogva mind ez ideig híve volt a család vagy annak egyik ága. Egyik Daniel Péter, ki János Zsigmondnak kedves híve volt, bizonytal fejedelme vallását követte és abba megmaradtak utódai is mignem az olaszteleki ág. kivált és ev reform. lett Daniel Jánossal.

A vargyasi ág. alapítója Daniel Ferencz kit 1660-ban nagy ünnepelességgel temetnek el. A temetésen közre működik a kolozsvári főpap. az igazgató és egy tanár. Őt egyetlen fia István követte (1639—1688,), ki egyike volt kora legjelesebb férfiainak, ugyis mint királyi táblai bíró, ugyis mint ki számos követségben¹ vett részt. Aránylag ifju korban halt el, maga után hagyván nejét Gyerómonostori Kemény Zsófíát és nyolcz kiskoru gyermeket, négy fiut és négy leányt.

Az özvegyre nagyon nehéz feladat, nyolcz gyermek nevelése és a vagyon megőrzése várt. A derék nő nemcsak ezeknek felelt meg, hanem vóllás kötelességeinek is. Buzgó unitárius volt. A főtéri főiskola építéséhez 150 tallér adománnyal járult, az ifjuságot többször segélyezte, főleg 1690—98 ig, mig Kolozsvárt lakott. Vargyason halt meg és ott temették el Almási Mihály püspök, a főiskola igazgatója és egy tanár. A főiskola főnökének reá is vonatkozólag tett feljegyzését mi ismételjük. „Áldott legyen emléke az utókornál is, mert igen sok jóval volt a tanuló ifjusághoz.”²

Még több jóval volt a főiskolához és az unitárius egyház egyeteméhez fiai és leányai utján. A négy fiu közül Mihály a legidősebb és István a legifjabb, elsodortattak az unitáriusok ellen megindított üldözés közben. Mihály rövid élete nagyobb részét a katonai pályán töltötte, s hihetőleg itt jutott olyan befolyás alá, melynek következtében az unitárius egyházból átlépett az ev. reformátusokhoz. A Rákóczi forradalomban esett el Kolozsvár mellett 1705 ben. Családja egyik fia ágán mais fenn áll.

István 1684 ben született s egyike volt a család legjelesebb tagjainak, de gazdag talentumait ő is a ref. egyház javára gyümölcsöztette oly bő mértékben, hogy az most is élvezi áldásait, részint a n.-enyedi, részint a székely-udvarhelyi ev. ref. gymnál, melynek sok ideig gondnoka volt.

* A Daniel ősi nemes család keletkezéséről és tagjai életéről a mult évben boesátott ki egy derék művet annak jelenlegi feje, az unitárius egyház lelkes főgondnoka Daniel Gábor ur. Jelen tanulmány írásánál a beceses művet forrásul használtam mit hálásan ismerek el.

¹ Daniel család 188.

² asc. Frerum scol. III. 61.

Daniel István a múlt száz, külömben sovány, irodalmi működésében is részt kívánt venni. Leírta élete folyását melyből megtudjuk hogy a kir. törvényszéknél alkalmazást nyervén gróf Bethlen Miklós, az árván maradt ifjut, gondja alá vette, családjába fogadta. „A kinek házában az igaz hitről való nyilvános vallás-tételnek, mind a mindennapi istentiszteletben, mind a szent gyülekezetben, a legtisztább és folytonos gyakorlata volt. A melyeket ő, mint a ki hasonló szellemi jótéteményekben azelőtt részes nem vala — bámulással hallgatta és a legtudósabb egyházi férfiaknak, mély elmében lerakott beszédeit emlékezetére bevészte“.¹ Az áhitatosság óráiban az eleve elrendelés gondolata az ifjut megszállotta és ezzel a gondolattal átlépett az ev. ref. egyázba, a híres Pekri Lőrincz leányával történt jegyváltás alkalmával. Az átállásra befolyással volt Pekri Lőrincz is, ki a rom. kath. egyházból lépett át az ev. ref. egyházba.

A lányok közül, Judit Báró Bánfi Lászlónak, Kraszna megye főispánjának lett neje. Vallása miatt sok keserősége volt. Anyjához 1692-ben panaszosan írja Berecztelkéről: „Én bizony valóban rosz egészségben vagyok, mind kívül mind belől. mert én nékem csak ugy kell élnem mint egy barom, én mióta itt lakom egy predikationál többet nem hallottam unitárius paptól; én megvallom, hogy bizony nagy lelki kísértetben vagyok, ezután még nagyobbba esem, ha az lsten meg nem szán. Én bizony soha sem tudom hova legyek, ide nem hívhatok papot, mert azt (az uram) nem engedi, sem pedig én nem mehetek mert nem bocsát . . . hanem ugy akar; hogy az új búza kenyéren felvegyem vele az urvasorát, mert ha nem, soha bizony vele jól nem lakom. Én nem tudom soha, az én istenem látja, mit csináljak, mert meg kell bolondulnom, ha az isten meg nem szán, valamiképpen gondot nem visel rám. . . Ha én ezt tudtam volna, bizony örökké inkább ugy ültem volna, hogysem ilyen kárhuzatos életet éljek“. Ez a nyilatkozat nemcsak a szegény ifju nő vallásos érzületére derit világot, hanem anyja nevelésére is.

A második leány *Klára* hsztmártoni Biró János jeles unitárius férfinak lett neje. Az unitárius egyháznak buzgó és áldozatkész tagja volt. A tanulókat bőkezűleg segítette, a kolozsvári egyháznak ajándékozott templom helyet, a főiskola helyének megszerzésére 60 mftot, a Kolozsvárt építendő templomra 50 mftot

A harmadik leány *Zsuzsa*, Petrichovich Horváth Ferenczné, korán elhunyt, a negyedik, Anna, elhalt még mielőtt férjhez ment volna.

A másik két testvér Ferencz és Péter mai emlékünnepeink fő tárgyai.

Daniel Ferencz 1674-ben született, tanulását a kolozsvári unitárius főiskolában végezte, öcscsével Péterrel együtt, anyjuk felügyelete alatt. Ifjúkori életéből nem ismeretes semmi emlék. Mig testvérei a hadviselés iránt éreztek hajlandóságot, ő a csendesebb pályát választotta. A Rákóczi szabadságharczban nem akart részt venni, de bele sodortatván ott is több szolgálatot tett. A főkormányzók a

¹ Önéletirata közölve a Daniel család eredete cz. műben. 346.

hüségére iránti bizalmát azzal mutatta ki, hogy 1706-ban kinevezte kormánybiztosnak. 1715-ben a Főkormányzékhez kineveztetett ülnöknek. Ez nemcsak neki, hanem és főleg az unitárius egyháznak és iskolának volt előnyére, mert így a következő évben a kolozsvári egyház ellen megindult és az iskola ellen folytatott áramlat őt itt találta mint egy hatalmas oszlopot, mely ha a hullámokat fel nem is tarthatta, de a veszéllyel szembe szállott és a menekülőknél ki-kötőül szolgált.

Daniel Péter 1676. körül született. Tanulását a kolozsvári unitárius főiskolában 1699-ben végezte, és 1703-ban már katonai szolgálatban találjuk, 1706-tól kezdve a fejedelem mellett van mint udvarnok, 1707. a m.-vásárhelyi és ónodi országgyűléseken ő viszi Rákóczi előtt a fejedelmi buzogányt; 1708-ban követségben jár Moldvában Mikes Mihály tábornokhoz, a következő évben ugyan ezt teljesíti „mindeneket, látja isten, így ír a fejedelemhez tett jelentésben — úgy kívántam folytatnom, hogy legkisebben is felséged méltósága meg ne sértődjék“¹

1711-ben a szatmári békekötés véget vet a háborúnak és *Daniel* Péter katonai életének. Már ebben az évben megnősült, elvevén Sárosi János ítélő mester leányát, Ilonát. Sárosi János tekintélyes unitárius férfi volt. Az 1692-ben alkotott, legelső kormánytanácsnak, unitáriusrészről, tagja mint tanácsos; a leopoldi diploma vallásügyi pontjai megvitatására kiküldött 12-ös bizottságban az unitárius részről P. Horváth Ferencz és Joó Mihály mellett ő volt jelen. Neki jutott az a nehéz szerep, hogy az óvári iskola átadásába beleegyezzen. *Daniel* Péternek az unitárius egyházra oly áldást hozó munkája azután vette kezdetét, hogy neje birtokán, Szőkefalván, megtelepedett és ott gazdáskodni kezdett.

A kolozsvári főiskola főnöki naplójában számtalan helyen említetik e kegyes adakozó neve. Valahányszor felkeresték őt a kéregetni járó diákok, mindig készen találták, ezt a jeles és kegyes férfit, ki², egyik főnök feljegyzése szerint „a haza reményére született, a nehéz terhek viselésére neveltetett. A főiskola tanulói rendes kéregetése alkalmával *Daniel* Ferencz és Péter mindig legnagyobb összeget adnak. Velök Biró Sámuel, Sándor Zsigmond Kun István és Mátyás tartják a versenyt. Érdekes, hogy 1705-ben még *Daniel* István ifju is az adakozók közt szerepel.

A nagy csapás éveiben 1716. és 1718-ban az eddig csak felszálló áldozatkészség, mint mentő angyal, egyszerre kiterjeszti szárnyait nemcsak a megfosztott kolozsvári egyházra és iskolára, hanem az egész unitárius egyházra is. Ezek között a nemes mentők között a legelső helyen áll, *Daniel* Péter és Ferencz. Mellettük ott van Petrichevich Horváth Boldizsár, Kénosi Sándor Gergely, D.-sztmártoni Balog Zsigmond. Ezeket a neveket minden unitáriusnak emlékébe kell vésní és hiven megőrizni, nemcsak a veszély pillana-

¹ *Daniel* oklt. 467. l.

tában nyújtott segélyért hanem azért a bölcs előre látásért melyel az unitárius egyházat újra szervezték.

Eddig a főiskola a kolozsvári anya egyház iskolája volt, mert annak a révén voltak, mindazok a jövedelmei, melyekből fenntartotta magát, a koronként, tartott kéregetés segítségével. Ezentul a főiskola az egész vallás közönsége, melynek fenntartásához minden egyházkör, minden egyház és minden egyén hozzá járult. A püspöki, papi, tanári fizetések, a tanulói segélyek, az ugynevezett collectákból gyűltek össze. Eddig az egyházat a zsinat, illetőleg az évi főtanács kormánya nyozta, mely a papokból állott: mostantól kezdve a kormányzó főköztársaság között ott vannak a világi főbb urak, a tekintélyes férfiak. A derék püspök Almási Mihály 1716-ban kibocsátott körlevelében a vigasztalás evangéliumát küldi a hívek közé.

1718-ban „a Kolozsvárt mostan jelenlévő, unitária Religio lévő atyafiak” a teremtés legyén szavával lépnek föl Miként hajdan az első apostolok, őkis a lélek sugallatára szervezkednek. Egymást és önmagukat kinevezik vezérekké, vagyis szervezik a főgondnoki és köri gondnoki tisztségeket. *Főgondnokok*: Biró Sámuel és Simon, Mihály, kikkel egy osztályban állanak a kolozsvári plébánus és a püspök. A kolozsvári plébánus, ki ez ideig mint a kolozsvári anya egyház feje, igen gyakran, egytekintélyűnek, néha magasabbnak vétetett a püspöknél. Ezt hozta magával a kolozsvári egyház vagyoni helyzete és a főiskolához való viszonya. A Steinville és a katolikus püspökség karhatalma ezt a dicsőséget a valóságban megsemmisítette, az unitárius egyház halála és kegyelele még sok ideig megőrizte.

Főgondnokok voltak, ámbár csak azok segítőknek (adjunctus) neveztettek: Sándor Gergely, *Daniel* Ferencz, Gidofalvi Gábor a vidékiek közül, Bongardus János, Teleki Ferencz a kolozsváriak közül. Ez a hét férfi alkotja az unitárius egyház első főgondnoki karát. Ezek után két ízben még négy-négy hely töltetett be, de később, 1771-en innen csak kettő.

A főgondnoki állásokkal egy idejűleg szerveztetett a *köri gondnokoki*, de ekkor nem az egyházkörök, hanem a politikai megyék, illetőleg székek beosztására volt tekintet. Így történt, hogy csak hét megyében, tehát hét csoport gondnok neveztetett ki. Udvar és Keresztur egyházkörök együtt három gondnokot kaptak, valamint Maros-szék is.¹

Az új szervezkedés célja volt az egyház egyetemének összetartása és a kolozsvári egyház és főiskola szükségének fedezése gyűjtés útján.² Az országot ért elemi csapások, rossz termés és a jezsuiták által folytatott garázdálkodás, mely főleg Aranyos széki egyházainkat sújtotta, a gyűjtés sikerét nagyban gátolta, ámbár a megnyilatkozó áldozatkészség valóban szép volt és sok jelenete mélyen megható.

A mentés munkáját vezető férfiak és azok között első helyen Daniel Ferencz és Péter újabb buzdító felhívást bocsátanak ki.

¹ Közölve Ker. Magy. XII. evf. 267. s. l.

² A gyűjtés munkáját megírta Benezédi Gergely. K. M. XII. köt. 265. s. köv.

1721-ben, melynek czélja állandó ígéretek biztosítása. Illendő itt kinek kiket — írják a felhívásban — maga jó lelkiismeretében beszállani és jól meggondolni az evangéliumi világosságról származott szent tudománynak természete szerint, mint kívánjon keresztényi kötelessége ilyen dologban, mely czéloz egyenesen az Istendicsőségére és az ekklésia közönséges hasznára s nem valami haszontalan világi hiuságra¹.

Az eredménnyel nem voltak megelégedve. A következő 1722 ik évben ismét bocsátnak ki felhívást, „hog legyen egy kis Kassa elymosinaria, az melyből sustentálódjék az itt tanuló ifjuság“. . . . Félték, hogy ha a tanuló ifjuságot nem segíyezhetik „többé schola nem lesz, és így nem lévén a falukban levő ekklesiák defectussát, honnan supplealmi az ekklesiáiak is elfordulnak, mely ha a mi életünkben meg léssen, nem tudjuk miként adhassunk számot Istenünk előtt az ítéletben². Ezt a kérést Daniel Ferencz és még két főgondnok írta alá. A negyedik hely ürességben volt.

Még egy újabb nehézség is adta elé magát. A kolozsvári egyház nem volt hajlandó a maga gyűjtéseit és más jövedelmeit a vidéken gyűjtött jövedelemhez csatolni. A segíyezést a maga erején kívánta folytatni s hogy korábbi tekintélye és befolyása megmaradjon nem egyezett bele, hogy Kolozsvárt egy oly bizottság alakuljon a mely a kolozsvári egyházi és az összes egyházak ügyeit is állandóan intézte volna. Ez lett volna a mai E. K. Tanács.

A világi urak úgy segítettek a helyzeten, hogy a megüresedett helyekre két főgondnokot választottak u. m. *Daniel Pétert* és *Kun Istvánt*, kiknek föladatuk volt a begyűlő segíyek számontartása és további intézkedés.

A választás 1723-ban történt és minő szerencsés választás volt. Daniel Péter nemcsak áldozatkész ember, hanem bölc s belátású férfit is, a ki ezzel a két jeles tulajdonságával, nemcsak megmentette a főiskolát, hanem annak jövőjét is biztosította. Alaptökét egyelőre nem teremthetett, de az állandó gyűjtést úgy rendezte, hogy fennakadás többé nem volt. Ő maga egyedül egy tekintélyes tőke jövedelmét biztosította, felajánlván évi 200 véka búzát a kolozsvári, 60 vékát a tordai iskola számára, mely ígéréteit élete végéig 1741-ig teljesítette. Ez nem volt kevesebb mint egy szép jószágnak évi tiszta jövedelme. Tekintve, hogy ezt a nagy összeget 22 éven át szüntelenül adta, Daniel Pétert méltán sorozhatjuk legnagyobb jóltevőink közé.

Hogy ez adomány értékét kellően méltányolhassuk tudnunk kell, hogy a tanulók fentartása is az iskolára nehezedett. Ezt szomoruan igazolja egy eset 1723-ból. A tanulók szűkösen kapták ki a heti segíyt; felbujtogatták egymást és a togás diákok közül 16-on kiléptek az iskolából. „Az idő megkorrigálta eszüket“ és mindannyian visszatértek, de azzal a nemes jóltevők önzetlen szíven ejtett sebet

¹ Idézve Ker. Magv. XII. 273,

² U. o. 274. 2° 5,

meggyógyítani nem tudták. Daniel Péter arról is gondoskodott, hogy ilyen zavar többször elé ne fordulhasson. Midőn a tanulók heti segélye (septimanalis) hiányos volt, ő a sajátjából kipótolta; itt a mostani iskola helyén levő első iskola házat a sajátjából befedette, majd lovat ajándékozott a diákoknak, hogy azzal alamizsnát gyűjteni járjanak. Még csak azt említem meg, hogy, nyáron át, több diákot vitt magához hol a gazdaságban segédkeztek és azért ellátásban és ajándéokban részesültek. Daniel Péter érdeme, hogy 1724-ben, az adományok kellő ellenőrzés mellett rendes pénztári könyvön kezelteni határozattak. Ekkor sikerült az állandó alap megindítása is.

Daniel Péter főgondnok 1741-ben marczius 1 én halt meg. Életének java részét, mintegy 25 évet, szentelt az unitárius egyháznak és iskolának. Főgondnoki tisztségét 17 évig folytatta. Hajlandók vagyunk azt mondani, hogy ha e derék főgondnoknak, társaival együtt, nem sikerült volna egyházunk újra szervezése, talán sikerült volna a jezsuitáknak a Mária Terézia hosszas uralkodása idejére kitűzött tervök: „az ariánus eretnökség kiirtása“.¹

Igy is határtalan sokat szenvedtek. Minden lehető cselfogással és erőszakkal, egyházaik és biveik fele részéről, megfosztattak, de a kiirtás főcélja nem sikerült. A jezsuiták magok szolgáltattak okot arra, hogy a pápa a folytonos panaszt meghallgatta és a rendet eltörölte 1773-ban. — Daniel Ferencz főgondnok, bátyját Pétert, túlélte. Meghalt 1747-ben „minekutána ez hazában felséges fejedelméhez s édes hazájához tartozó homogiális kötelessége szerint a kir. törvényes táblával assessor-i tisztelet 35 esztendőnk elfolyása alatt tette volna“. B. Apor Péter ezt jegyzi meg róla halálakor: „egy igen emberséges, szelid és alázatos férfiú; csak kár, hogy unitárius volt.“

A Daniel Péter családja leány ágra szakadt, a Daniel Ferenczé fennmaradt és egyházunk iránti hűségét megőrizte. Ennek elég szép bizonyossága az, hogy a jelen százban már harmadik főgondnokunk van az utódok közül, mindenik áldozatkész, buzgó és hű.

T. ünneplő közönség! Régen elmúlt időknek szomorú, de meghatározható jeleneteiről igyekeztem fellebbenteni a fályolt. Tudom, érzem, hogy a kép nem egészen teljes, nemis kedves, de van benne lelkesítő, magasztos. Van benne az a mély tanulság, hogy az eszmék mindig nagy és drága áldozatot kívántak; benne van az a régi tapasztalat, hogy a hit dolgában az emberek nagyon könnyen esnek túlzásba. Megújul ezzel is az a csaknem hihetetlen tény, hogy a szeretet evangéliuma, nemcsak életünket, nemcsak vagyónkat, hanem halálunkat is kívánja. Nekem úgy tetszik, hogy a kereszténység élete a Jézus életét valósítja meg, mind a szeretettel, mind a szenvedéssel, egészen a halálig. En úgy látom, hogy a halálnál kezdődik a megdicsőülés. Azért ezt a szomorúan tanulságos rajtot. „Az ember tragediája“ költőjének utolsó szavaival fejezem bé:

Ember küzdj és bizva-bizzál.

BOROS GYÖRGY.

¹ K. M. XVIII. 329. sk.

Hálaünnepélyt bezáró-beszéd.¹

Mélyen tisztelt közönség,

Kedves ifjuság!

Perikles, az ókor egyik kiváló embere azt mondotta: „Legmél-
több sirja egy nagy embernek és hazafinak nemzete hálás emlékeze-
zetében van“.

A mely nemzet ide helyezi el érdemes halottait, a sirt mindig
termékennyé teszi.

Ezen néhány szó nagy igazságot rejt magában, mert a nagy
halottak emléke nemzedékről nemzedékre tisztul és nő és mind nagyobb
nagyobb segítségére lesz az élőknek, olyanok ők, mint a magasan
lobogó szöveteknek, kik besugározzák maguk körül az erkölcsi lég-
kört s szellemök fénye átsugárzik a késő utódokra is. Vajha mi is
mai ünnepélyünkben segítséget merithettünk volna a jövőre, vajha
új erőt nyert volna lelkünkbe a háládatosság érzése, a nagyok
emlékének tisztelése és megbecsülése. A történelem tanúsága sze-
rint, a mely nép hazája nagyjainak emléket emel lelkében, an-
nál a hazaszeretet örök ifju lánggal ég, annak főnállása, főnma-
radása biztosítva van. — De arról is tanuskodik a történelem,
hogy a hálátlanság az egyeseknél az erkölcsi szegénységnek, testü-
leteknél, társulatoknál, vallás felekezeteknél és a nemzeteknél a
hanyatlás bizonyítéka. Ezeknek tudatában a tudomány és moral
szolgálatában álló iskola nem tehet nemessebbet és az erkölcsi érzés
fokozására hatásosabbat, mintha növendékei lelkében emléket kíván
emeltetni azon nagyoknak, a kik a szellemi világosság terjesztésének
szent ügyét szolgálták, s egy hosszú élet áldásos munkájának gyümölcsét
fordították azon szent cél elérésére, hogy minél többeket segítsenek
a műveltség egy bizonyos fokára emelkedni.

Hála a gondviselésnek, egyházunknak, iskolánknak: ok ilyen
fenkölt gondolkodásu nagy jóltevője volt.

Ezek emlékének oltárt emelni lelkünkben, hálával és mély tiszte-
lettel emlékezni meg róluk, nemcsak kötelesség, hanem a lelkünkben
levő erkölcsi érzés megnyilatkozása.

Ezért kellett, hogy mi ma ünnepet szenteljünk emléköknek,
hogy erősödjék lelkünkben a háládatosság szent érzetének lángja.
Igaz ugyan, hogy a halottaknak semmi szükségük nincsen a mi

¹ Elmondott máj. 29-én, főiskolánk hálaünnepélyén.